

JAZYK JAKO SYSTÉMOVĚ-STRUKTURNÍ ÚTVAR

system = organizovaná množina, vzájemně propojené prvky

struktura = uspořádaná řada, organizace celku, stavba

system = elementy/jednotky + struktura

(Jazyk = slovník + gramatika).

System je bezprostředně závislý na množství/kvalitě elementů/jednotek, které do něho vstupují, a na vzájemných vztazích mezi nimi.

Struktura je nejdůležitější charakteristikou *systemu*.

1. *System* jazyka představuje jednotu stejnorodých, vzájemně podmíněných prvků, *struktura* je jednotou různorodých prvků v rámci celku. (A. A. Reformatiskij)
2. Termínem "*struktura*" lze označit souhrn jednotek a kategorií vlastních jazyku. Souhrn jazykových vztahů a závislostí můžeme nazvat "*systemem*" jazyka. Jazyk se pak jeví jako jednotu struktury a *systemu*, jež se vzájemně podmiňují a ovlivňují. (B. N. Golovin)
3. Termíny *system* a *struktura* odrážejí jednu a tutéž vlastnost jazyka nahlíženou s protikladných hledisek: z hlediska jednotlivých prvků, jazykových jednotek, tvořících celek, jednotu (*system*), a z hlediska tohoto celku, který sestává z jednotlivých prvků a je určitým způsobem organizován (*struktura*).

System a *strukturu* lze charakterizovat jako *obecný zákon vnitřní organizace a fungování jazyka* (A. S. Melničuk)

Jazyk: *výrazová rovina* (jeho forma)

obsahová rovina (jeho obsahová stránka, informace, vyjádřená jazykovými prostředky).

Jazykové jednotky: *foném - morfém - slovo - věta*

fonémy - základní stavební jednotky (vyjadřují materiálnost j. - *konstitutivní, stavební funkce*)

morfémy - nejmenší nositelé významu (*sémaziologická, sémantická funkce*)

slova - 1. plní sémaziologickou funkci (vyjadřují pojmový význam; např. neplnovýznamová slova)

2. mohou pojmenovávat konkrétní předměty a jevy (*nominativní funkce* – jména, slovesa)

věta - *komunikativní funkce*.

Vztahy mezi jazykovými jednotkami se projevují na všech úrovních jazyka (jazyk je systém). Vztahy různých jazykových prvků je spojují do určitých skupin - *paradigmat* (řec. "vzor, etalon").

paradigmatické - vztahy mezi jazykovými prvky patřícími k jednomu paradigmatu (např. měkké souhlásky, synonyma, odvozená slova, jednočlenné věty atd.)

syntagmatické (řec. "stojící, umístěné vedle sebe") - vznikají mezi prvky řeči na lineární úrovni.

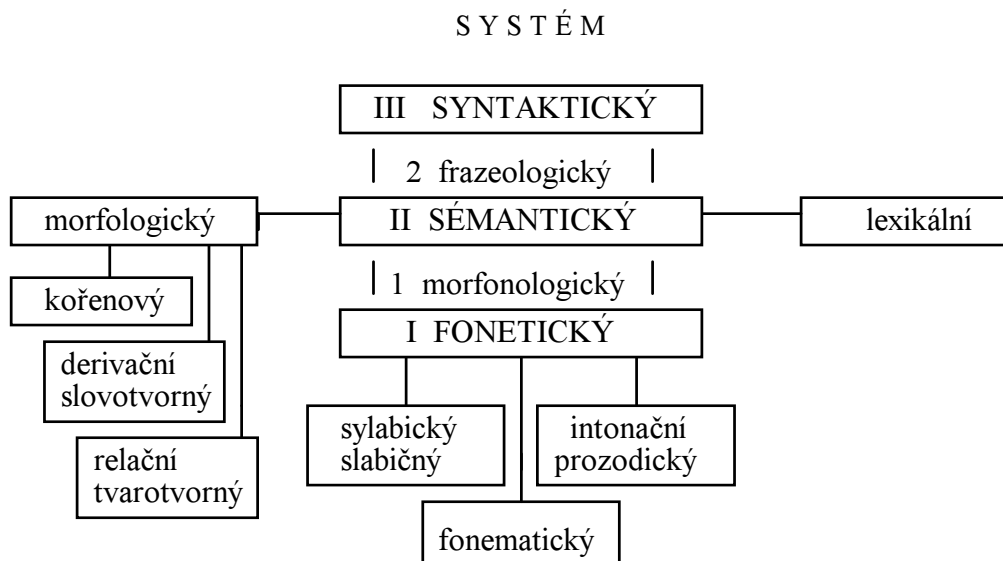
Hierarchický charakter vztahů - funkce jednotek každé vyšší úrovně v sobě v transformované podobě zahrnuje také funkce jednotek nižších úrovní.

obecný jazykový systém = hierarchie systémů (systém systémů):

- fonetický
- sémantický (morfologický a lexikální)
- syntaktický

Strukturální vztahy existují jak v rámci každého z daných podsystémů, tak také mezi samotnými podsystémy v rámci celkového systému jazyka.

Tabulka č. 1

I, II, III = základní jazykové roviny (úrovně, podsystémy) – mají vlastní jednotky

1, 2 = přechodné úrovně (jednotky sousedních rovin)

Jazykové roviny se realizují (materiálně se uskutečňují) v řeči.

Jazykové jednotky - 3 úrovně abstrakce:

1. *invariantní* neboli *émická* (*émová*) rovina (*foném, morfém, lexém, syntaxém* - existují pouze v jazyce).
2. *varianty émických jednotek* (*alo-jednotky*, řec. "jiný") - každá invarianta existuje ve formě několika variant (v jazyce i v řeči) – např. konkrétní slova a jeho formy jako varianty polysémního lexému
3. *exempláře jaz. jednotek* - užití v konkrétním komunikačním aktu (*pouze v řeči*).

Jazyková úroveň - souhrn paradigmat, z nichž každé v sobě zahrnuje určitý počet invariant. Invarianta se realizuje v souhrnu variant, z nichž každá se může neomezeně užívat, opakovat, realizovat se v řečových aktech.

Tabulka č. 2

Studenti skládají zkoušky

elementy řeči / jazyka	základní jednotky		jazykový subsystém	jazykovědná disciplína
	řeči	jazyka		
/s/ /k/ /o/ /u/ /š/ /k/ /i/	hláska		fonetický	fonetika
[z] [k] [o] [u] [š] [k] [y]		foném	fonologický	fonologie
/zkouš/ – /k/ – /y/	(alo)morf		morfologický	morfologie
[zkouš] <i>lexikální m.</i> [k] <i>derivační m.</i> [y] <i>relační m.</i>		morfém	morfematický/ morfonologický	morfematika/ morfonologie
zkoušky	slovo / slovoforma		lexikální	lexikologie
zkouška 1. význam. 2. význam 3. význam		lexém		
Studenti skládají zkoušky	výpověď		syntaktický	syntax
Nn + Vf + N		věta		